

**ДО ПИТАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ІНСТИТУТІВ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
У ПРОЦЕС ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ
В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНАХ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Бліхар В. С., Кісіль З. Р.

ВСТУП

Актуальність вибраної теми статті ґрунтується на експонентному зростанні корупційних загроз для ефективної діяльності органів публічної влади та інститутів, котрі є осередком консолідації демократичних засад функціонування соціальної системи. Аксиоматичність організаційних зусиль державних органів правоохорони та органів державної влади у запобіганні корупційних викликів зумовлює потребу у детальній доктринальній регламентації методології, форми та змісту зазначеної кооперації і вимагає здійснення детального аналізу усієї національної правової системи стосовно ідентифікації наявних прогалин і казуїстичних детермінант, наявність яких лишень знижує якість та ефективність превенції корупційним деліктам у стратегічному сенсі.

З погляду телеологічної функції антикорупційної системи у стратегічному аспекті реалізації функціонування адміністративно-державного механізму, власне вона є ключовою місією щодо запобігання субституції первісного носія публічної влади, позиціонованої соціальними зацікавленнями, на задоволення котрих спрямовано діяльність апарату влади, індивідуальними або корпоративними деліктами інтересами окремих суб'єктів, що споріднено зі зловживанням наданими їм повноваженнями.

Значна різноманітність функцій, котрі еventуально можуть реалізовуватися інститутами громадянського суспільства в частині антикорупційних намірів України, поруч із значною складністю геополітичної ситуації формують пріоритетну потребу у розробленні гармонійного, доктринально-узгодженого, дієвого механізму залучення соціальних колегіальних структур власне у площину спостереження, аналізу, запобігання та протидії корупційним деліктам.

Реорганізаційні зміни, котрі мають місце у системі органів, котрі наділено винятковими повноваженнями в частині запобігання та протидії корупції, вочевидь, не досягли жаданих результатів, що, на думку авторів, зумовлено відсутністю належно сформованої стратегії запобігання та протидії корупції, що стало причиною зональності запобіжного впливу та окреслило подальший незадовільний ступінь антикорупційного ефекту запроваджених нововведень.

Здійснений аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства, спеціалізованих наукових розвідок дає підстави дійти висновку про наявну декларативність положень, котрі стосуються проблемних питань інтеріоризації громадських формувань власне у площину правоохоронної діяльності. Очевидною є доцільність повномасштабного залучення громадських формувань для вирішення завдань резистенції різноманітним формам деліктності, що зумовлює потребу у структурованій та, що найважливіше, функціональній науковій роботі у цій царині, позаяк різновекторність доктринальних концепцій з цього приводу нівелює здатність застосування наукових розвідок як підґрунтя для подальшого вдосконалення чинного національного антикорупційного законодавства.

1. Роль інститутів громадянського суспільства у здійсненні адміністративних заходів щодо запобігання корупції в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування в Україні

Проголошення незалежності України, демократизація усіх механізмів реалізації публічної влади, лібералізація чинного національного законодавства сприяли формуванню об'єктивного середовища для реалізації планомірного розвитку усіх інститутів громадянського суспільства, достеменний вплив котрих простежується у всіх сферах суспільного життя держави.

Глобальна тенденція в частині соціалізації державної влади, реалізація транспарентності публічного управління, поглиблення сфер соціального нагляду та контролю спричинили потребу доктринального опрацювання низки питань стосовно інтеграції інститутів громадянського суспільства у різноманітні сфери соціального буття. Враховуючи актуальність проблеми якості та ефективності реалізації правоохоронної діяльності у сучасній моделі державотворення, власне у цій царині відстежується максимальна маніфестація практичної ефективності взаємодії

публічного сектору і громадянського суспільства. Проблемні питання участі всіх громадських інститутів у частині запобігання корупції є однією з домінуючих проблем усіх держав, що зумовлює значну зацікавленість усієї наукової спільноти.

Незважаючи на науково-практичний інтерес до цієї проблематики, зумовлений насамперед прагматичною потребою підвищення ефективності діяльності превенції корупційним деліктам в умовах загострення соціальних суперечностей у суспільстві, їй поки що не приділено належної уваги. Серйозну науково-теоретичну базу в її дослідженні становлять положення, наукові ідеї, аргументації у працях учених-юристів, таких як: В. Андріанов, В. Гладких, О. Кабанов, З. Кісіль, М. Мельник, Є. Невмержицький, П. Панченко, О. Прохоренко, С. Стеценко, Н. Сараєв, О. Хитри, Р. Шегабудінов, Б. Якимюк.

Враховуючи істотну розмаїтість наукових підходів та доктринальних поглядів щодо проблемних питань участі інститутів громадянського суспільства у превенції корупційних деліктів, вкрай необхідним заходом є послідовна та інтегральна ідентифікація базових категорій, котрі слугуватимуть термінологічним та понятійним підґрунтям нашого дослідження.

С. Барматова вважає, що громадянське суспільство «являє собою високий рівень стану соціальної системи, що навіть у країнах розвинених демократій не є раз і назавжди досягнутим станом. Процес його формування завжди динамічний і потребує громадських зусиль для підтримки та відтворення у нових формах. Організація громадянського суспільства у державах із розвинутою демократією забезпечується: наданням якісних та економічно ефективних соціальних послуг, які ані держава, ані комерційні організації не можуть забезпечити самостійно, шляхом вироблення інноваційних підходів до забезпечення таких послуг; поширення благодійництва та надання адресної й оперативної допомоги; участю громадян в ухваленні рішень і, як результат, забезпечення більшої ефективності цих рішень з огляду на врахування інтересів різних соціальних груп; здійсненням громадського контролю за владою та ефективною боротьбою з корупцією»¹.

Професор П. Гураль, розмірковуючи над сутністю громадянського суспільства, зазначає, що «індикаторами громадянського суспільства слід визначити конкретні форми взаємодії між державними та недержавними інститутами, а саме: консультації з громадськістю;

¹ Барматова С.П. Громадянське суспільство в Україні: тенденції та загрози. *Ринок праці та зайнятість населення*. Київ, 2012. № 1. С. 27–29.

участь у спільно створених органах; створення спільних робочих груп; доступ до публічної інформації (інформаційні запити); звернення до органів державної влади; проведення громадських експертиз; участь у громадських слуханнях; участь у реалізації політики через конкурси соціальних проєктів»².

Так, С. Барматова та П. Гураль у своїх наукових розвідках здійснили експлікацію ознак, наявність котрих є свідченням існування в державі громадянського суспільства, але самої дефініції цієї категорії не наводять, що призводить до ускладнення розуміння та подальшої операціоналізації поняття громадянського суспільства через призму його впливу на інші правові феномени.

Вважаємо, що категорію громадянського суспільства слушно визначити як певний стан суспільних відносин в державі, за якого на законодавчому рівні гарантується існування та реалізовується практична діяльність системи утворених у приватноправовому порядку інститутів та їх об'єднань, фізичних осіб, організацій недержавного типу, програмною метою котрих є задоволення соціальних потреб, виникнення яких зумовлено законодавчим легалізуванням домінантних соціальних цінностей, прав та свобод усіх членів суспільства за неухильного сприяння публічного апарату їхньої діяльності.

Полівалентністю також характеризується і стан з'ясування у правовій доктрині конкретно-визначених континуумів індикаторів громадянського суспільства, котрий є універсальним набором детермінант, які, незалежно від певного різновиду політичного режиму, сприяють ідентифікації достатнього рівня сформованості зазначеного соціального явища та його придатності до автономної діяльності в соціальному середовищі.

Так, на думку Н. Нижник та Г. Ситник, «ключовим індикатором функціонування громадянського суспільства у структурі певної держави є маніфестація та захист права приватної власності»³.

Водночас В. Мельниченко зазначає, що «свідченням існування громадянського суспільства є досягнення стану, коли будуть подолані неупорядковані відносини між: індивідом і суспільством, індивідом і державою, суспільством і державою»⁴.

² Гураль П.Ф. Громадянське суспільство і держава в Україні: взаємодія і розвиток. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2013. № 3. С. 13–16.

³ Нижник Н.Р., Ситник Г.П. Національна безпека України: теорія і практика : навчальний посібник. Київ, 2007. 616 с.

⁴ Мельниченко Б.Б. Публічне управління в Україні в умовах євроінтеграції: адміністративно-правовий вимір : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. 372 с.

В. Шинкарук вважає, що громадянське суспільство існує лише за умови додержання таких засад, коли «усі члени суспільства рівні перед законом; усі члени суспільства мають рівні можливості для реалізації своїх цілей; кожен член суспільства має право вибору під час вирішення будь-яких питань, що стосуються його особисто; чим більшої кількості індивідів стосується рішення, тим менше воно залежить від дій окремої особи; рішення загальної компетенції приймаються за участю всіх сторін; рішення про делегування влади приймаються з найбільшою демократичністю»⁵.

Істотна відмінність поглядів учених на сутнісні детермінанти індикаторів громадянського суспільства у державі засвідчують про відсутність чіткості та однозначності сприйняття ролі цього соціального явища, що унеможлиблює подальшу практичну реалізацію зазначених теоретичних положень без їх ретельного систематизування та раціоналізації. На нашу думку, детермінантами, котрі дозволять констатувати належний рівень розвитку громадянського суспільства у державі, а відтак його придатність істотно чинити вплив на протиправні процеси в соціумі, слід вважати:

- 1) законодавчо визначені гарантії правового статусу всіх учасників суспільних відносин;
- 2) визначення процесуальних алгоритмів здійснення правосуб'єктності інститутів громадянського суспільства;
- 3) реальність механізмів захисту правового статусу інститутів суспільства;
- 4) транспарентність публічного управління⁶.

Стосовно іманентного інституційного складу громадянського суспільства у наукових розвідках серед учених також немає єдності у поглядах. Так, на думку М. Сосновського, до складу громадянського суспільства слід відносити «систему недержавних суб'єктів та суспільних відносин між ними щодо реалізації та захисту основних соціальних інтересів, як компенсацію недостатньої ефективності публічного управління»⁷.

⁵ Шинкарук В. Громадянське суспільство, держава, ідеологія. Розбудова держави. Київ : Атіка, 1994. 246 с.

⁶ Кісіль Р.-В. В. Системний аналіз механізму запобігання та протидії корупції у спеціалізованому законодавстві України. *Науковий вісник Львівського університету бізнесу та права*. 2013. № 4 (1). С. 150-154.

⁷ Сосновський М.В. Проблеми та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні. *Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку* : тези доп. учасників II заочної наук.-практ. конф. (м. Львів, 16 квітня 2015 р.). Львів, 2015. С. 138–141.

Ч. Вайз громадянське суспільство пропонує розглядати як «структуру самоорганізованих груп, що утворюють найважливішу ознаку громадянського суспільства як реально діючу систему неурядових організацій. Останні є неприбутковими, покликані надавати соціальні послуги або представляти конкретні інтереси у суспільстві»⁸.

Цікавою є думка Л. Томаша, який вважає, що «громадянське суспільство в сучасних умовах не можна розглядати виключно через призму механічної множини окремих суб'єктів. Істинним його змістом слід вважати комплекс соціальних, економічних, політичних, інформаційних та духовних підсистем, які у своїй єдності репрезентують основне призначення громадянського суспільства – автономне забезпечення соціальних інтересів та гармонійний розвиток соціального простору»⁹.

Здійснивши аналіз наукових розвідок, котрі присвячено цій проблематиці, вважаємо, що за своїм змістом громадянське суспільство являє собою співіснування трьох вимірів соціальної організації:

- 1) інституційного;
- 2) аксіологічного;
- 3) процедурного.

Поєднання сутнісної й інституційної призм відтворення громадянського суспільства де-факто є недостатнім для діяльнісного застосування сформованих висновків у контексті ідентифікації правових механізмів та форм участі громадянського суспільства у впливі на певні деліквентні явища. Обґрунтованість повноти операціоналізації отриманих результатів наукової розвідки можлива лишень у разі визначення телеологічної сутності досліджуваного феномену, себто розкриття його місця в соціумі та основоположного призначення у зіставленні з альтернативними підсистемами суспільної ієрархії.

У цьому контексті слушною, на нашу думку, є концепція, котру запропонував Л. Томаш, який зазначає, що «у реальному житті спостерігаємо три діалектично суперечливі варіанти взаємовідносин громадянського суспільства і держави: 1) громадянське суспільство придушується державою, як наслідок, виникає тоталітарний режим; 2) існує хитка рівновага між громадянським суспільством

⁸ Вайз Ч. Чиновництво під парламентським контролем. Питання відкритості влади. Київ : Логос, 1997. 87 с.

⁹ Томаш Л.В. Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2012. № 2. С. 366-371.

і державою, при якій виникають авторитарні режими різного ступеня жорсткості; 3) держава виконує волю громадянського суспільства, діє у межах права як правова держава»¹⁰.

Пряма взаємозалежність поміж формою державного режиму і громадянським суспільством є свідченням необхідності визначення громадянського суспільства водночас якості продукту, утвореного реальним станом суспільних відносин у державі, зумовленими якісними та кількісними показниками алгоритму публічного управління, а також як процесу корекції устрою держави. Хоча утворення громадянського суспільства за умов тоталітарного режиму подеколи ставиться під раціональний сумнів, але міжнародний досвід свідчить про непоодинокі випадки, коли окремі соціальні групи, чинячи довготривалий і систематичний вплив на деякі сфери соціального життя, посприяли значній перебудові політико-правових візій всього державного режиму, що є свідченням доцільності позиціонування громадянського суспільства як інструменту корегування та когеренції системи відносин «держава-суспільство». Отже, виникнення громадянського суспільства є процесом, котрий подеколи протиставляється антидемократичним публічним спрямуванням, позиціонуються як форма маніфестації соціального супротиву державній сваволі або певним деструктивним виявам публічної локалізації, серед котрих вагоме місце безперечно належить явищу корупції.

З функціонального погляду роль громадянського суспільства достеменно досліджена у наукових розвідках Т. Гарасиміва, котрий зазначає, що «діяльність громадянського суспільства реалізується у таких напрямках, як: 1) забезпечення функцій контролю установчої влади над правомірністю дій органів державної влади; 2) стимулювання громадянської активності; 3) досягнення дієвого консенсусу між інститутами державної влади та широкими колами громадськості; 4) створення сприятливої соціально-психологічної атмосфери як у суспільстві загалом, так і в його окремих структурах; 5) репрезентація інтересів усіх громадян і на місцевому, і на загальнодержавному рівні; 6) контроль за розподілом привілеїв у суспільстві»¹¹.

¹⁰ Томаш Л.В. Громадянське суспільство: мета, призначення, задачі. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2015. № 3. С. 102–119.

¹¹ Гарасимів Т.З. Інституції громадянського суспільства та правової держави: проблеми взаємодії. *Державотворення та право творення в Україні: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали II заочної наук.-практ. конф., м. Львів, 16 квітня 2015 р. Львів: 2015. С. 8–10.

2. Пріоритетні напрями подальшого удосконалення механізмів залучення інститутів громадянського суспільства до процесу запобігання корупції в Україні

Об'єднання доктринального виміру позиціонування властивостей, структури і функціональної сутності громадянського суспільства дає підґрунтя висувати:

1) абстрактність ототожнення змісту громадянського суспільства у наукових розвідках вітчизняних та зарубіжних учених спричиняють розмитість характеристики його призначення та функції у діяльності сучасного публічного механізму;

2) інваріантність тлумачення функціонального параметрів діяльності інститутів громадянського суспільства в межах парадигми протиставлення-кооперації з державним апаратом акцентують увагу на актуальності та незавершеності перебігу розвитку соціальної перцепції громадянського суспільства, що свідчить про динамізм його триваючого розвитку;

3) системне розуміння, а потому й прикладне позиціонування впливу інститутів громадянського суспільства на епісоціальні явища публічного обмеження виникнення, основоположних з яких є феномен корупції, прямо пропорційно залежить від відповідного з'ясування формо-змістовних усіх з наведених об'єктів розвідки у їх синергетичному взаємозв'язку та протиставленні.

Системний підхід у дослідженні участі громадянського суспільства у превенції корупційним деліктам в органах державної влади та місцевого самоврядування подеколи ускладнюється також тим, що значна кількість учених зосереджують методологічні засоби ідентифікації власне на функціях громадянського суспільства, окреслюючи таким чином можливі форми участі його інститутів у превенції низки протиправних проявів, але при цьому не здійснюючи системного дослідження глибинного змісту та суб'єктно-об'єктних особливостей корупції, що зумовлює формальний характер результатів їх наукових досліджень у контексті їх правозастосування.

Так, І. Танас, аналізуючи участь громадянського суспільства у превенції корупції, виокремлює лишень загальні вектори цієї діяльності та фрагментарно окреслює соціальні інститути, котрі безпосередньо беруть участь у антикорупційній діяльності, водночас обмежуючись тлумаченням корупції як одного із негативних соціальних явищ, а саме «корупція – це одне із явищ, що можуть породжувати кризові стани у різних галузях суспільного та соціального розвитку кожної держави, насамперед це стосується

політики, економіки, державного управління, а також є однією із ключових передумов існування організованої злочинності. Інститути громадянського суспільства, до яких належать насамперед незалежні засоби масової інформації, відіграють важливу роль у виявленні і висвітленні випадків корупції, покарання за корупційні діяння, інформуючи громадськість про наслідки корупції. Висвітлення засобами масової інформації проявів корупції має загально-превентивне значення, а також безпосередньо впливає на застосування антикорупційних правових норм до конкретних посадових осіб. Участь засобів масової інформації у виявленні фактів корупції потребує ефективного вирішення на законодавчому рівні двох проблем: отримання об'єктивної інформації та її поширення»¹².

Абстрактність ідентифікації природи корупції як об'єкта превентивної діяльності громадянського суспільства відстежується і у наукових працях Л. Ільчука, який зазначає, що «важливо наголосити, що корупція виникає і поширюється в політичній, економічній, соціальній сферах суспільства шляхом деформації нормативно визначених форм, методів та механізмів державно-управлінської діяльності, при цьому більшість наслідків корупційних правопорушень призводить до фрагментації державної політики, негативно впливає на стан захищеності прав і свобод людини. Таким чином, громадянське суспільство одним зі своїх основних напрямків діяльності повинно позиціонувати протидію проявам корупції в суспільстві»¹³.

Досить часто у наукових розвідках трапляються випадки констатації ученими участі громадянського суспільства у процесі превенції корупційних деліктів без деталізації змісту та форм виявів корупційного феномену, наслідком чого є обмеження практичних пропозицій, позиціонованих у таких розвідках, виключно окресленням можливих векторів інтеграції суспільства у цю сферу соціальної активності.

Таким прикладом наведеної вище концепції здійснення наукових досліджень слугує наукова праця Н. Підбережника, яка зазначає, що, «незважаючи на те, що національне законодавство України передбачає участь інститутів громадянського суспільства в

¹² Танас І.В. Посилення ролі громадянського суспільства та засобів масової інформації у виявленні та запобіганні корупції. *Юридичний вісник України*. Київ, 2007. № 2. С. 159–161.

¹³ Ільчук Л.І. Роль громадянського суспільства у протидії корупції та механізми співпраці з органами державної влади. Київ : НАДУ, 2014. 120 с.

реалізації державної антикорупційної політики та наголошує на важливості здійснення громадського контролю за діяльністю державних службовців, корумпований стан системи правосуддя та правоохоронних органів, системи державного управління загалом позбавляє громадян реальних ефективних державно-управлінських механізмів участі у боротьбі з корупцією. Євроінтеграційні прагнення України та зростання уваги до неї з боку Єврокомісії у питанні боротьби з корупцією в рамках імплементації Угоди про асоціацію та лібералізації візового режиму вимагає активізації процесу залучення громадян до боротьби з корупцією. Тож для подолання суспільного скептицизму щодо громадських ініціатив у вирішенні проблеми корупції повинна посилитись роль неурядових організацій як інститутів громадянського суспільства, а дієвим механізмом їх участі у процедурах прийняття управлінських рішень як важливої передумови протидії корупції повинна стати взаємодія з органами державної влади в цьому питанні»¹⁴.

З метою забезпечення високого рівня практичної складової частини результатів нашої наукової розвідки, вважаємо за необхідне здійснити комплексне та логічно-впорядковане розкриття змісту явища корупції, котре авторами аналізується через призму галузеводеліквентного підходу, що передбачає консолідацію усіх складів деліктів, котрі містять у собі кваліфікаційні елементи складу корупційних деліктів, а саме:

1) Суб'єктивні ознаки (суб'єкт та суб'єктивна сторона корупційного делікту).

Суб'єктом корупційного делікту можуть виступати фізичні особи, які відповідно до наданих їм компетенцій наділені повноваженнями організаційного, розпорядчого, адміністративного характеру у сфері реалізації державного або муніципального управління та фінансуються з відповідного бюджетного фонду асигнувань. До зазначених суб'єктів Законом України «Про запобігання корупції»¹⁵ (далі – Закон) за особистим статусом прирівнюються й особи, котрі мають право надавати публічні функції, не перебуваючи на посадах державних службовців або посадах в органах місцевого самоврядування (аудитори, нотаріуси, приватні виконавці та інші особи, визначені Законом), представники

¹⁴ Підбережник Н.П. Участь громадськості у запобіганні та протидії корупції в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Ефективність державного управління*. 2016. ВИП. 3 (48). Ч. 1. С. 131–137.

¹⁵ Про запобігання корупції. Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 13.09.2019).

громадських об'єднань, недержавних організацій, котрі є членами конкурсних або кваліфікаційних комісій, які утворено відповідно до вимог чинного законодавства.

Водночас, відповідно до вимог ст. 3 Закону, «до числа осіб, які підпадають під вплив антикорупційного законодавства, віднесено фізичних осіб, які отримують кошти чи майно у межах відповідних програм безповоротної допомоги в межах реалізації антикорупційної політики в Україні, здійснюють діяльність щодо імплементації європейських антикорупційних заходів на території України, входять до складу керівних органів громадських об'єднань, які проводять антикорупційну діяльність».

Слід зазначити, що суб'єктний склад корупційних деліктів не обмежується лишень посадовими чи службовими особами, на яких розповсюджується дія чинного законодавства в частині превенції корупції, позаяк надання неправомірної вигоди, її пропозиція чи обіцянка носієві владних повноважень є також складом корупційного делікту, що, зважаючи на ініціюючий ефект зазначених дій у контексті загальнодержавного процесу експансії корупційних виявів дає можливість висувати чималу суспільну небезпеку цих дій для інститутів, які охороняються чинним законодавством.

Так, суб'єктивна сторона корупційних деліктів позиціонується виключно формою прямого умислу.

2) Ознаки об'єкта корупційного правопорушення.

Домінуючою ідентифікаційною ознакою корупційних деліктів є сфера їх виникнення, котра власне опосередкована системою суспільних відносин, скерованих на реалізацію в межах правового поля якісного здійснення публічного, муніципального управління, дотримання в повному обсязі режиму законності під час надання усього спектру публічних послуг приватними правовими суб'єктами, котрі реалізують незалежну професійну діяльність, в частині ефективного здійснення контрольно-наглядових функцій тощо. Делікт може ідентифікуватись як корупційний, якщо він посягає на правовий порядок реалізації організаційних, розпорядчих, адміністративних чи господарських функцій під час кваліфікації обов'язкової ознаки об'єктивної сторони відповідного делікту.

3) Ознаки об'єктивної сторони.

Формами вчинення корупційного делікту є дія чи бездіяльність суб'єкта, на якого розповсюджується дія чинного антикорупційного законодавства, спрямована на використання наданих йому владних повноважень або впливу з метою досягнення протиправного ефекту.

Водночас, незважаючи на хибні доктринальні концепції, які позиціонують низка дослідників^{16 17 18}, діяння носія владних повноважень подеколи може бути формально правомірним, водночас являє собою синалагматичний юридичний факт, котрий спрямований на досягнення протиправного наслідку, а саме: отримання неправомірної вигоди для себе чи третіх осіб. Отже, з метою ідентифікації корупційного делікту слід встановити не лише діяльнісну складову частину делікту, а також і його мету – надання або отримання неправомірної вигоди, мотиву – меркантильного спонукання до здійснення відповідного діяння тощо.

Результатом корупційного делікту слушно вважати негативні зміни в алгоритмі реалізації публічного управління, приниження авторитету публічної служби або інституту надання публічних послуг в соціумі, потребу регулювання регресу реалізації актів державного управління, котрі знаходяться у причинно-наслідковому зв'язку із дією або бездіяльністю корупційного штибу.

Ідентифікація наведених вище ознак дає підстави для чіткого відокремлення корупційних деліктів від подібних за юридичними або фактичними ознаками складів протиправної поведінки, котрі за низки детермінант не варто кваліфікувати як складові частини феномену корупції. Враховуючи вищенаведене, слід визначити, які із перелічених у правовій доктрині концепцій з'ясування змісту корупції є логічними і заслуговують на ознаку ліквідності у процесі правозастосування, а яким така ознака не притаманна.

Більшість учених-юристів схиляється до розгляду феномену корупції шляхом застосування міжгалузевого підходу, що надає можливість розглянути проблему в єдності її юридичного змісту і форм, що виявляє свій прояв у низці концепцій репрезентації цього феномену:

1) Кримінально-правова концепція.

Науковці, котрі є прихильниками кримінально-правової концепції, вважають, що змістовно феномен корупції охоплює лише кримінально-протиправні діяння суб'єктів, на котрих розповсюджується дія антикорупційного законодавства, водночас

¹⁶ Алексеев А.В., Сербина И.А., Тюнис И.Ю. Проблемы повышения эффективности выявления взяточничества. *Российская криминологическая ассоциация*. Москва, 2002. С. 170–172.

¹⁷ Войтович Ю.В. Сучасний стан адміністративно-правового розуміння корупції, її соціальної сутності як об'єкту впливу правоохоронної системи. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 8. С. 32–35.

¹⁸ Камлик М.І., Невмержицький Є.В. Корупція в Україні. Київ : Товариство «Знання», 1998. 187 с.

альтернативні за галузевою ознакою склада деліктів, котрі, хоч і включають ознаки корупціогенезу, все ж не належать до складу цього феномену.

Так, на думку А. Гурова, «корупція – форма протиправної поведінки посадових осіб, яка передбачає постійний зв'язок посадових осіб з організованими злочинними угрупованнями»¹⁹.

Водночас О. Кальман зазначає, що «корупція є формою злочинної діяльності, спрямованою на легалізацію грошей, отриманих злочинним шляхом, сприяння ОЗУ, засвідчуючи зрощення державного апарату зі злочинним світом»²⁰.

На нашу думку, хоча кримінально-правова складова частина, без сумніву, становить базову форму вияву корупції як феномену, однаково не вичерпує його сутності, відтак корупційні злочини – лишень фрагмент юридичної форми виміру корупції в сучасному соціумі.

2) Інтегративно-правова концепція.

Прихильники інтегративно-правової концепції вважають за необхідне ідентифікувати корупцію через «множину кримінально-правових, адміністративно-деліктних, дисциплінарних та цивільно-правових явищ, котрим притаманні ознаки деліктної поведінки учасників суспільних відносин, та зумовлюються фактом неправомірної вигоди публічного учасника у складі таких правовідносин»^{21,22,23}.

На нашу думку, зазначена концепція є лишень фрагментарно коректною, позаяк автономного існування як корупційного делікту зазначені юридичні форми, такі як цивільна й дисциплінарно-правова, набуватись не можуть через відсутність у складі відповідних галузей національного законодавства складу деліктів, котрі би змістовно відповідали корупційному діянню. Отже, цивільно-правова та дисциплінарна складові частини корупційних деліктів, хоч і можуть бути складовими елементами форм факультативного

¹⁹ Гуров А.И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. Москва : Аверс, 1990. 215 с.

²⁰ Кальман О.Г. Взаємозв'язок організованої злочинності та корупції у сфері економіки. *Вісник Академії правових наук*. 1997. № 4. С. 188–190.

²¹ Новак Б. Взятка и откат: от исторических истоков традиции к современным коррупционным схемам. Санкт-Петербург : ОА «Питер», 2008. 247 с.

²² Побережний В.В. Міжнародний досвід організації запобігання корупції в органах державної влади. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. Хмельницький, 2011. Вип. 26. С. 269–274.

²³ Уткин В.А. Противодействие коррупции и формирование антикоррупционного поведения. Москва : «Щит», 2010. 60 с.

реагування на корупційно-деліктну поведінку носіїв владних повноважень, усе ж ототожнюється лишень у міру наявності відповідного кримінально-правового чи адміністративно-деліктного провадження, що позбавляє їх статусу самостійності і ставить під розумний сумнів міркування апологетів інтегративної концепції.

3) Загально-соціальна концепція.

Сутність зазначеної концепції ґрунтується на судженні про доцільність віднесення до складу явища корупції не лишень правових, але й інакших соціальних форм її вияву: моральних, психологічних, соціальних, соціумних тощо.

Зокрема, М. Мельник з цього приводу відзначає: «корупція – не просто соціальне, але й психологічне та моральне явище. Адже вона не існує поза людьми, їх поведінкою, діяльністю. Корупція – це спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя»²⁴.

М. Сьєрогін стверджує, що «корупція як широко відоме соціальне явище бере початок із зародження державності й відображає суперечність між недостатністю ресурсів до задоволення власних потреб і прагненням деяких посадових осіб використати власне становище з метою більш повного задоволення особистих потреб та потреб найближчого оточення»²⁵.

Автором відстоюється твердження про недоречність інтеграції усього спектру соціальних явищ у зміст явища корупції, оскільки це зумовить розмиття його меж, а відтак позбавить цілісного уявлення про практичні методи протидії його проявам. Вважаємо що у наведених вище дослідженнях не проведено розмежування двох категорій, таких як: зміст корупції та фактори корупціогенезу. Корупція як соціальне явище наділена відповідними детермінантами, до числа яких можна відносити і морально-психологічні, й економічні, соціумні фактори, проте зовнішнього виразу це явище набуває саме у правових формах, обмежених складами адміністративних та кримінальних правопорушень, на запобігання яким і зорієнтована антикорупційна система.

Висновки. На нашу думку, повністю виправданою є звужена модель інтегративно-правової концепції розкриття змісту корупції як правового явища, в межах методології та інструментарію якої проявами корупції слід вважати систему адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією (глава 13-А Кодексу

²⁴ Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. Юридична думка. Київ, 2004. 400 с.

²⁵ Сьєрогін С.М. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством: монографія. Донецьк : ДРІДУ НАДУ, 2003. 456 с.

України про адміністративні правопорушення²⁶ далі – КУпАП) та корупційні кримінальні правопорушення (злочини), склади яких закріплені ст.ст. 364 (Зловживання владою або службовим становищем), 364-1 (Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), 365 (Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу), 365-2 (Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги), 366 (Службове підроблення), 366-1 (Декларування недостовірної інформації), 368 (Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), 368-3 (Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), 368-4 (Підкуп особи, яка надає публічні послуги), 369 (Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі), 369-2 (Зловживання впливом), 369-3 (Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань), 370 (Провокація підкупу) Кримінального кодексу України²⁷ (далі – КК України).

Наведений перелік корупційних кримінальних правопорушень не є вичерпним, оскільки окремі склади правопорушень можуть набувати значення корупційних з огляду на їх вчинення у взаємозв'язку зі складами злочинів, передбачених статтями 368, 368-3, 368-4, 369 КК України, котрі надають вчиненому діянню ознаки корупційності за таким критерієм суб'єктивної сторони як корисливий мотив.

Таким чином, аналіз сучасного стану дослідження проблеми інтеграції інститутів громадянського суспільства у сферу запобігання корупції засвідчує низький рівень практично-прикладної значущості проведених наукових розвідок, що може бути зумовлено відсутністю комплексності та несистемним підходом до дослідження властивостей кожного з феноменів: громадянського суспільства та корупції. На нашу думку, лишень симбіотичне з'ясування сутності, формо-змістовних, телеологічних та функціональних властивостей кожного з цих двох феноменів дає змогу досягнути належного рівня якості наукової операціоналізації, а відтак і практичного значення отриманих результатів у призми

²⁶ Кодекс України про адміністративні правопорушення: [станом на 23 серпня 2020 р.]. Велес. Київ, 2020. 189 с.

²⁷ Кримінальний кодекс України від 05.04.2020. Відомості Верховної Ради України. Київ, 2020. № 25–26. 131 с.

організації якісної моделі запобігання корупції у діяльності громадянського суспільства.

АНОТАЦІЯ

У статті зазначено, що системність упровадження антикорупційних заходів аксіоматично визнається ключовою запорукою ефективності антикорупційної діяльності на усіх рівнях її функціонування та є визначальним фактором реального зниження корупційної складової частини у функціонуванні держави у стратегічному сенсі. Досягнення системності як індикатора антикорупційної політики базується на одночасній конструктивній корекції всіх компонент національної системи, які мають істотний вплив на продуктивність процесів запобігання корупції.

Зазначено, що внаслідок проведеного узагальнення положень законодавства України дослідження значного обсягу наукових розвідок, котрі предметно стосуються окремих аспектів проблематики, ідентифікованої в якості самостійних векторів наукового пошуку, встановлена фактична відсутність гомогенності нормативного та теоретико-методологічного кластерів відображення інституту інтеграції громадянського суспільства в континіум суб'єктів запобігання корупції.

Практично підтверджено, що ефективність здійснення заходів щодо нейтралізації корупційного фактору у діяльності публічного апарату перебуває у прямій залежності від ступеня проактивності інститутів громадянського суспільства щодо реалізації антикорупційних ініціатив, а відтак доведена необхідність системного дослідження форм та методів налаштування практичної взаємодії правоохоронних інститутів держави з соціальним середовищем у площині запобігання корупції.

Узагальнення наукових робіт вітчизняних теоретиків права практично продемонструвало існуючу загрозливу тенденцію ідентифікації антикорупційної діяльності як виключної прерогативи держави. У свою чергу, абстрагування соціальних інститутів від здійснення заходів щодо нетралізації корупційних викликів у сучасному соціально-правовому просторі свідчить про недостатню увагу, яка приділяється науковцями цьому питанню, що, корелюючи з міриадами недоліків національного законодавства, забезпечує подальшу експоненту експансію проявів корупції у всіх сферах соціальної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барматова С.П. Громадянське суспільство в Україні: тенденції та загрози. *Ринок праці та зайнятість населення*. Київ, 2012. № 1. С. 27–29.
2. Гураль П.Ф. Громадянське суспільство і держава в Україні: взаємодія і розвиток. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2013. № 3. С. 13–16.
3. Нижник Н.Р., Ситник Г.П. Національна безпека України: теорія і практика : навчальний посібник. Київ, 2007. 616 с.
4. Мельниченко Б.Б. Публічне управління в Україні в умовах євроінтеграції: адміністративно-правовий вимір : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. 372 с.
5. Шинкарук В. Громадянське суспільство, держава, ідеологія. Розбудова держави. Київ : Атіка, 1994. 246 с.
6. Кісіль Р.-В. В. Системний аналіз механізму запобігання та протидії корупції у спеціалізованому законодавстві України. *Науковий вісник Львівського університету бізнесу та права*. 2013. № 4 (1). С. 150–154.
7. Сосновський М.В. Проблеми та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні. *Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку* : тези доп. учасників II заочної наук.-практ. конф. (м. Львів, 16 квітня 2015 р.). Львів, 2015. С. 138–141.
8. Вайз Ч. Чиновництво під парламентським контролем. Питання відкритості влади. Київ : Логос, 1997. 87 с.
9. Томаш Л.В. Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2012. № 2. С. 366–371.
10. Томаш Л.В. Громадянське суспільство: мета, призначення, задачі. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2015. № 3. С. 102–119.
11. Гарасимів Т.З. Інституції громадянського суспільства та правової держави: проблеми взаємодії. *Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали II заочної наук.-практ. конф., м. Львів, 16 квітня 2015 р. Львів: 2015. С. 8–10.
12. Танас І.В. Посилення ролі громадянського суспільства та засобів масової інформації у виявленні та запобіганні корупції. *Юридичний вісник України*. Київ, 2007. № 2. С. 159–161.

13. Ільчук Л.І. Роль громадянського суспільства у протидії корупції та механізми співпраці з органами державної влади. Київ : НАДУ, 2014. 120 с.

14. Підбережник Н.П. Участь громадськості у запобіганні та протидії корупції в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 3 (48). Ч. 1. С. 131–137.

15. Про запобігання корупції. Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 13.09.2019).

16. Алексеев А.В., Сербина И.А., Тюнис И.Ю. Проблемы повышения эффективности выявления взяточничества. *Российская криминологическая ассоциация*. Москва, 2002. С. 170–172.

17. Войтович Ю.В. Сучасний стан адміністративно-правового розуміння корупції, її соціальної сутності як об'єкту впливу правоохоронної системи. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 8. С. 32–35.

18. Камлик М.І., Невмержицький Є.В. Корупція в Україні. Київ : Товариство «Знання», 1998. 187 с.

19. Гуров А.И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. Москва : Аверс, 1990. 215 с.

20. Кальман О.Г. Взаємозв'язок організованої злочинності та корупції у сфері економіки. *Вісник Академії правових наук*. 1997. № 4. С. 188–190.

21. Новак Б. Взятка и откат: от исторических истоков традиции к современным коррупционным схемам. Санкт-Петербург : ОА «Питер», 2008. 247 с.

22. Побережний В.В. Міжнародний досвід організації запобігання корупції в органах державної влади. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. Хмельницький, 2011. Вип. 26. С. 269–274.

23. Уткин В.А. Противодействие коррупции и формирование антикоррупционного поведения. Москва : «Шит», 2010. 60 с.

24. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. Юридична думка. Київ, 2004. 400 с.

25. Серьогін С.М. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством: монографія. Донецьк : ДРІДУ НАДУ, 2003. 456 с.

26. Кодекс України про адміністративні правопорушення: [станом на 23 серпня 2020 р.]. Велес. Київ, 2020. 189 с.

27. Кримінальний кодекс України від 05.04.2020. Відомості Верховної Ради України. Київ, 2020. № 25–26. 131 с.

Information about the authors:

Blikhar V. S.,

Doctor of Philosophy, Professor,

Director

Institute of Management, Psychology and Security

of the Lviv State University of Internal Affairs

Horodotska str., 26, Lviv, 79007, Ukraine

Kisil Z. R.,

Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy

of Higher Education of Sciences of Ukraine,

Honored Worker of Science and Technology,

Deputy Director

Institute of Management, Psychology and Security

of the Lviv State University of Internal Affairs

Horodotska str., 26, Lviv, 79007, Ukraine